

MICHAEL LERCHE NIELSEN

Gunnmund, **kuikun** eller *Guðmund*

Om tabte runeindskrifter og tekstfilologi

Stormagtstidens runeforskere

Mange runeindskrifter kendes i dag udelukkende gennem aftegninger og omtale i den ældre antikvariske litteratur. Det gælder eksempelvis mellem 15 og 20 % af de svenske runesten fra de centrale mälardalskaber og Östergötland. Medtager man de beskadigede runeindskrifter, som må suppleres efter ældre afbildninger, er tallet endnu højere. Heldigvis er det pionerarbejde inden for registreringen af de svenske runeindskrifter, som Johannes Bureus og hans efterfølgere udførte i slutningen af 1500-tallet og begyndelsen af 1600-tallet, kendetegnet af et meget højt kvalitetsniveau. Det er da heller ikke usædvanligt, at runesten, som har været anset for at være gået tabt, dukker op igen og rune for rune viser sig at svare til det stormagtstidens runologer var nået frem til.

En lang række berømte navne fulgte som bekendt i Bureus' fodspor, bl.a. Hadorph, Verelius, Celsius, og Peringskiöld i årtierne omkring 1700, men uden at det ønskede, trykte runeværk så dagens lys (se fx Wolin 1992 m. henvisninger). Datidens forskere måtte derfor enten forlade sig på afskrifter af andres ufuldendte arbejder eller selv drage i felten for at gøre selvstændige observationer.

Da der, med Bureus som en vigtig undtagelse, ikke var tradition for at angive hvem man kopierede fra, kan det være vanskeligt at klarlægge kildeforholdene i 1600- og 1700-tallets runemanuskripter. Man må desuden huske, at håndskrifternes skæbne efter forskernes død var højst tilfældig. Hovedparten af de bevarede runehåndskrifter er med tiden havnet på Kungliga biblioteket (KB) i Stockholm, mens en del må anses for at være gået tabt. Vi kan derfor ikke altid vide med sikkerhed, om en forsker har haft adgang til en ældre kollegas resultater. Fx ved vi, at Antikvitetskollegiet (ved Johan Hadorph) i 1690'erne kæmpede for at få arvingerne til at udlevere de bøger, som Verelius havde lånt, heriblandt mindst ét af Bureus' manuskripter (Svärdström 1936: 21 samt note 41).

Så selvom vi for de mange tabte indskrifter vedkommende er helt afhængige af oplysninger fra fagets pionerer, og selvom deres informatio-

ner langt hen ad vejen er pålidelige, så er der også grund til at vise en vis forsigtighed, når vi står overfor indskrifter, som kun kendes i ældre afskrifter. Det er afgørende vigtigt at forstå 1600- og 1700-tallets forskning ud fra den metodik og de idealer, man hyldede dengang. Centrale ting såsom datidens vilkår for feltarbejde var radikalt anderledes end vores, og muligheden for en ekstra kontrol sjældent til stede.

Det er derfor ikke underligt, at der kan konstateres fejl af forskellig slags: Fejlagtige afskrifter og dobbeltindførsler af samme indskrift er således ret almindelige foreteelser. Ofte glemmer vi det i dag, fordi udgiveren af det pågældende bind i Sveriges runinskrifter (SRI) har været opmærksom på problemet og løst det for os. I andre tilfælde kan man af SRIs gennemgang af forskningshistorikken bag de enkelte indskrifter se, at fx Bureus af senere forskere er taget til indtægt for læsninger eller observationer omkring indskriftens tilstand, som beviseligt er forkerte. Undertiden er der ligefrem blevet pyntet i de ældre tolkninger for at gøre indskrifterne mere interessante, se fx Sven B. F. Janssons omtale af Lund-stenen, Gs 12, og Stora Mellösa-stenen, Nä 12. Et andet eksempel er Forsheda-stenen, Sm 52, og Gröddy-stenen, Sö 224, men der er givetvis mange flere.

Det er min påstand, at nutidens runeforskere bør bruge mere tid på at sætte sig ind i de problemer, der knytter sig til kildeoverleveringen af tabte indskrifter. Det er ikke altid nok at betragte optegnelsen af en tabt indskrift isoleret og stille sig tilfreds med, at indskriften "ser pålidelig ud", "har fornuftige sprogformer" m.v., hvilket jeg skal søge at vise i det følgende. Problemet er ikke blevet mindre ved, at mange runeforskere i dag arbejder med elektroniske tekstkorpora som Samnordisk runtext-databas og sideløbende glemmer at frekventere de bagvedliggende korpusudgaver.

Evert Salbergers tolkning af **kuikun** på U 235†

I Evert Salbergers disputats *Runsvenska namnstudier* fra 1978 er ti sider (s. 81–90) helliget behandlingen af personnavnet **kuikun** i den tabte indskrift U 235† fra Kusta, se fig. 1. Hele indskriften lyder ifølge UR 1 (s. 390):

**ulifr × auk × þurir + auk × tula rstu · stin × þina aiftir × kuikun kuþan ·
bota**

*Olæifr ok Þorir ok Tolla (Tola) ræistu stæin þenna æftir kuikun, goðan
bonða.*

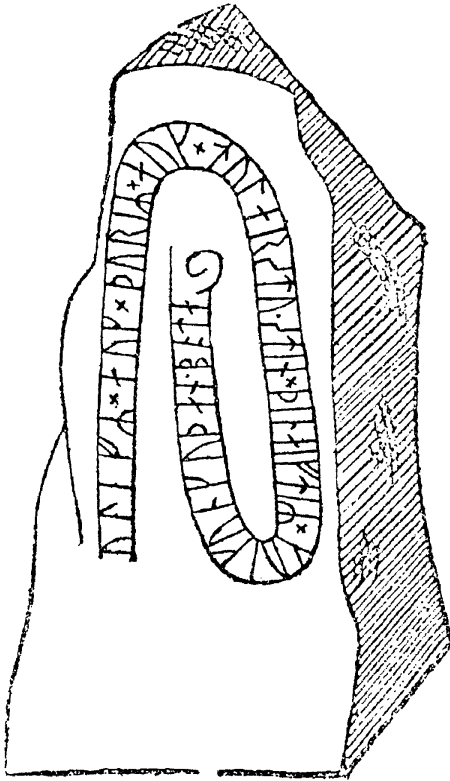

Fig. 1: Træsnit fra slutningen af 1600-årene af den "forsvundne" indskrift U 235 fra Kusta i Vallentuna sn. Træsnittet med signaturer af Johan Hadorph (JH) og Antikvitetskollegiets tegner i perioden 1683–85 Petrus Helgonius (PH) blev trykt i Bautil 1750, men er her gengivet efter UR 1, fig. 236.

»Olev och Tore och Tolla (Tola) reste denna sten efter Gunnmund(?), en god bonde.»

Sven B. F. Jansson skriver umiddelbart derunder følgende lapidariske kommentar om indskriften: "Olæifr är ett tämligen vanligt namn i run-inskrifter. På U 233 förekomma namnen Æilaf^R och Olaf^R. Om kvinnonamnet Tolla (Tola) se Sö 155. Runorna 39–44 **kuikun** återger ett mansnamn. Vilket detta har varit är svårt att bestämma."

Evert Salberger ytrer sig i disputatsen ret kritisk imod oversættelsen i UR 1 (1978: 81 f.):

Det kan vara på sin plats att först se lite närmare på Janssons tydningförslag. Att han kommit fram till *Gunnmund*(?) torde bero på belägget **kunmut** (ack.) 'Gunnmund' på U 234, en likaledes sedan länge försvunnen runsten vid Kusta i Vallentuna sn. Runografiskt skiljer sig **kuikun** ᚺᚢᚲᚢᚾᚢ på U 235 från **kunmut** ᚺᚢᚹᚹᚸᚢᚹᚸ på U 234 — någon avbildning av denna inskrift finns inte — i tre avseenden: i | contra **n** ᚢ, **k** ᚺ contra **m** ᚹ och **n** ᚢ contra **t** ᚹ. Felristningar kan det inte gärna vara tal om, ej heller om tre felläsningar i ett och samma namn i en runinskrift, som annars har oklanderliga och självklara språkformer.

Efter en karakteristisk Salbergersk diskurs om forekomsten af navnet *Gunnmundr* i runesvensk i middelalderinskriften Sm 145 og muligvis i pluralisformen (!) **kunmuntar** på Rök-stenen Ög 136 — fortsätter Salberger (s. 82):

I jämförelse med inskriften på den andra försvunna Kusta-stenen (U 234): **ariki · auk · suir · auk · luna · situ · stain · þina · iftir · kunmut × fuþor · sin** med ett flertal egendomliga skrivningar: namnen **ariki** (nom.) 'Erik(?)', **suir** (nom.), **luna** (nom.) 'Tonna(?)' och subst. **fuþor** (ack.) 'fader' har inskriften på U 235 genomgående ordinära skrivningar och språkformer. Mot denna bakgrund verkar det ganska osannolikt, att namnformen **kuikun** (ack.) skulle vara något slags förvanskning, snarast felläsning, av **kunmut**. Kan det inte i stället vara så, att **kuikun** är en helt korrekt skrivning, fastän ingen funnit den riktiga tydningen av ifrågasvarande namn? Måhända kan det vara mödan värt att göra ett försök med respekt för den medelst avbildningar traderade namnformen.

Salberger ender, som nogle vil huske, med at foreslå en tolkning af **kuikun** som det spektakulære (til)navn *Kviġ-Unn*, altså med husdyr-betegnelsen "kvie" foranstillet. Om tolkningen ytres det senere i afhandlingen: "De båda namnen **kuikun** och **ueþralti** vittnar säkerligen om vari hennes [människans] egendom väsentligen bestod, nämligen i boskap, samtidigt som de ger oss en glimt av en betydande näringsgren. Tillnamnen är personnamnen överlägsna, när det gäller att komma forntidens människor och samhälle in på livet." (Salberger 1978: 205 f.).

Kritikken af *Kviġ-Unn*

Salberger fik sin fortjente doktorgrad, men tolkningen af **kuikun** stod ikke længe: I en artikel fra 1980, *Namntolkninger i runinskrifter*, kritiserer Börje Westlund afhandlingen på flere punkter. Den væsentligste kritik er måske Salbergers håndtering af tabte navnebelæg (Westlund 1980: 134 f.):

Förf. varnar också uttryckligen för den felkälla som kan ligga i äldre avskrivares speciella svårigheter med egennamn, nämligen om ett namn varit mindre tydligt än ristningen i övrigt (a.st. [Salberger 1978:17]). Ändå synes förf. inte ha varit tillräckligt uppmärksam på faran i att lita till avskrifter.

Westlund tager herefter **kuikun** under behandling og kritiserer Salberger for at overdrive forskellen på **kunmut** i U 234† og **kuikun** i U 235† i den tidligere citerede udredning. Westlund skriver (s. 135):

Man måste dock ställa sig mycket skeptisk till det förda resonemanget. Även bortsett från faran i att bedöma namnavskrifter på det sätt förf. här gjort, ställer det sig svårt att acceptera hans skäl till att avvisa Janssons tolkning. Skillnaderna mellan de båda namnskrivningarna i U 234 resp. U 235 torde ingalunda vara så stora som Salberger menar. Allt som krävs för att det av ett **kunmut** skall bli **kuikun**, är ett förbiseende av tre bistavar (den i † **n** samt den vänstra i Ψ **m** och i † **t**) och en felplacering av en (den högra i sistnämnda runa). Felaktigheter av sådant slag har säkert lätt kunna uppstå, ej blott vid den direkta avskriften utan även då denna överfördes till träsnitt.

Den virkelige pointe falder herefter som et øksehug (s. 135 ff.):

Emellertid kan denna diskussion om skrivningen **kuikun** snabbt avslutas: slumpen har velat, at det gamla träsnittets läsning kan kontrolleras mot originalinskriften. Den inskrift som i RV [Sveriges runinskrifter, UR 1] fått beteckningen U 235 har visat sig vara identisk med den sedan länge kända runstenen på Vada kyrkogård, U 199 (se fig. [2] och [1]). Denna sten har alltså någon gång, troligen på 1800-talet, förts från Kusta till Vada. Vid mitten av nämnda sekel borthöggs runristningen tvärs över mitten, och en gravinskrift anbragtes på ytan i fråga. Detta torde vara främsta orsaken till att man i RV ej uppmärksammat den i träsnitt avbildade ristningens rätta identitet. Inskriften är alltså numera defekt, men till all lycka för vårt resonemang har det aktuella namnet bevarats. Skrivningen lyder: **kupmut**, alltså (ack.) *Guðmund*. Det visar sig sålunda, att namnet *Kvig-Unn kan avföras ur diskussionen.

Hvad blev der af *Gunnmund* på U 234†?

Det turde være unødvendigt at bemærke, at Westlunds argumentation har vundet almen accept blandt runologerne. Således finder man i den samnordiske runedatabase under U 199 en henvisning til U 235, mens der under U235=U199 refereres til Westlunds artikel. At indskriftnummeret

U 235 bibeholdes som det primære skyldes, at indskriften oprindeligt stod i Kusta i Vallentuna sn. og først senere flyttet til Vada kyrka, således som Westlund skriver.

Men der er et hængeparti omkring U 234†! I en note tilføjer Westlund (1980: 137, note 5): "Sedan man väl fastställt denna [identitet mellan U 235 och U 199], framstår det som högst sannolikt att även den ovan nämnda U 234 är identisk med U 199, något som också gjordes troligt av Otterbjörk vid i föreg. not nämnda tillfälle."

I runedatabasen har man bibeholdt U 234† med læsningen fra UR 1, men i kommentaren i den såkaldte "infofil", som kræver et ekstra klik med musen at få frem, er der en henvisning til Westlunds fodnote: "Övrigt: Kan vara samma sten som U 235/199 (Westlund 1980)". Kun den mest opmærksomme læser vil bemærke dette, og det kan derfor ikke undre, at sprogformerne fra U 234† er gledet upåtalte ind i forskellige sammenhænge.

I Lena Petersons *Svenskt runordsregister* (2:a uppl. 1994) finder man eksempelvis en hel række runsvenske belæg fra U 234†: et påfaldende belæg på *fad̄ir* i oblik kasus ristet [**fupor**] (s. 14), to upåfaldende belæg på konjunktionen *ok* [**auk**], verbet *sætia* i præet. 3. pers. plur. *sattu/sættu* [**situ**], possessivpron. (mask. akk. sg.) *sinn* [**sin**], appellativ akk. sg. *stæin*, demonstrativpron. *sā(r)si* i mask. akk. sg. [**pina**] samt præpositionen *æftir* [**iftir**].

I samme forfatters *Nordiskt runnamnslexikon* finder man tilsvarende [**kunmut**], nom., på U 234† som eneste belæg på navnet *Gunnmundr*; runefølgen [**luna**], nom., regnes som et af ganske få belæg på navnet *Tonna*, dog med (?). Til *Æirikr* regnes, ligeledes med (?), belægget [**ariki**], nom., og endelig opføres [**suir**], nom., som et af mange utolkede navnebelæg.

Flere forskere har i deres afhandlinger berørt ordformer fra U 234† og er derved blevet konfronteret med spørgsmålet om indskriftens ægthed. Henrik Williams skriver i forbindelse med en analyse af brugen af **o**-runen i [**fupor**]: "Westlund antyder att stenen, liksom säkert U 235, har förväxlats med U 199. Inskrifterna är dock väl olika för att det ska anses vara troligt." (Williams 1990: 91, note 1). I *Runstenar i Vallentuna* fra det følgende år skriver Helmer Gustavson: "Från Kusta är tre runstenar, U 233–35, kända. [...] Den tredje stenen U 234 är endast känd genom en anteckning av Johan Axehjälms hos Johannes Bureus. Det kan tyda på att den försvunnit tidigt på 1600-talet, om inte också den är identisk med U 235." (Gustavson 1991: 80).

Magnus Källström stiller sig skeptisk overfor U 234† i bogen *Torbjörn*

skald och Torbjörn. Han vælger i al fald og med henvisning til Westlund at se bort fra indskriften i forbindelse med en gennemgang af runebeleggene på mandsnavnet Erik (Källström 1999:127, note 3). Senest har Patrik Larsson berørt indskriften i forbindelse med sin analyse af **ᚱ**-runen i [**fupor**]: "Börje Westlund har dessutom antagit att U 234† är en förväxling med U 199, på samma sätt som U 235 har antagits vara en egen inskrift, men visat sig vara en sammanblanding med U 199. U 234† avviker dock ganska betänkligt från U 199, varför det inte förefaller särskilt sannolikt att de skulle ha förväxlats på det viset [med henvisning til Williams 1990]." (Larsson 2002: 136, note 5).

Der synes trods enkelte reservationer overvejende at være stemning blandt svenske runologer for at afvise hypotesen om, at U 234† er en fejlagtig aftegning af U 235/U199. Ellers var synspunktet vel for længst slået igennem i den runologiske litteratur. Men spørgsmålet er helt enkelt, om ikke konklusionen er forhastet?

Vurderingen af, om U 234† har været en ægte, nu tabt runesten, eller om der er tale om en sammenblanding med U 235/U 199, må for det første tage nærmere stilling til den kildemæssige overlevering af stenene fra Kusta i Vallentuna sn. For det andet må der foretages en fornyet vurdering af indskrifternes lighedspunkter og forskelligheder i lyset af den viden vi kan få fra den bevarede U 199.

Om overleveringen af U 234†, U 235† og U 199

Den ældst overleverede indskrift af de tre numre i UR 1 er U 234†. Det fremgår af UR 1 (s. 388 f.), at en af Bureus' medarbejdere, Johan Henriksson Axehiellm i begyndelsen af 1600-tallet besøgte Vallentuna, og dér aftegnede indskriften på en runesten "Wid Kustad i Walentuna sochn" (se fig. 3). Indskriften blev sammen med andre af Axehielms runeundersøgelser indført i Bureus' arbejdshåndskrift, som i dag bærer signum F a 6 i KB (s. 142, nr. 34). På basis af Axehielms aftegning er Kusta-indskriften medtaget i Bureus' renskrift (ordnet alfabetisk efter sogn), som bærer håndskriftsignaturen F a 5. U 234† har her fået nr. 450. I UR 1 (s. 388) henvises til en yderligere optegnelse i håndskriftet F a 1, som ifølge Elisabeth Svärdström er en "renskrift av F a 5 och därtill av annan hand än J. Bureus" (1936:33). F a 1 har med andre ord ikke selvstændig kildeværdi for overleveringen af U 234†. UR konstaterer derefter, at Kusta-indskriften ikke nævnes i Rannsakingarna 1667–84 eller i senere forskeres samlinger af runeindskrifter, særligt Peringskiölds Monumenta eller Bautil. Indskriften anses derfor som tabt.

I forbindelse med U 235† står vi i den modsatte situation: U 235† var tilsyneladende helt ukendt for Bureus, selvom tre af hans arbejdere Axehiell, Mårten Aschaneus og Jon Håkansson Rhezelius alle har indrapporteret indskrifter fra Vallentuna sn., heriblandt den bevarede indskrift U 233 i Kusta, samt naturligvis den omdiskuterede U 234†. Kusta-indskriften U 235† medtages derimod i Johan Hadorphs Resejournal, som indgår i Joh. Peringskiölds Monumenta (håndskrift F h 3, blad 165, i KB) med overskriften "Kusta Tompt". Derfra er indskriften blevet aftegnet og siden medtaget i Bautil (som nummer 72).

Også denne indskrift forsvandt sporløst ifølge UR 1 (s. 389 f.), og den var anset for tabt, indtil Börje Westlund "genfandt" stenen ved kirken i nabosognet Vada, hvor den var blevet genbrugt som gravsten i midten af 1800-tallet, se fig. 2. Denne sten var blevet optaget som en selvstændig indskrift i UR 1 under signum U 199 på baggrund af Rickard Dybecks indrapportering i Reseberättelsen för år 1868. Tilsyneladende har Dybeck helt overset ligheden mellem den nyfundne sten og afbildningen af U 235† i Bautil.

Den samlede fundhistorik peger kraftigt i retning af, at der er tale om én og samme indskrift. Det virker i al fald ret uforklarligt, at det første hold runeforskere på Bureus' tid skulle overse U 235† "på Kusta Tompt", og lige så uforklarligt, at runeforskerne på Hadorphs og Peringskiölds tid skulle overse U 234† "Wid Kustad". At gå ud fra, at der er tale om en og samme indskrift, må *a priori* foretrækkes som den enkleste forklaring på det problem.

Forskelle mellem indskrifterne

Der kan ikke herske tvivl om, at udgiverne af UR 1 har opfattet U 234† og U 235† som altfor forskellige og derfor har tildelt dem hvert sit nummer i runeværket. Samme opfattelse har Henrik Williams og Patrik Larsson som nævnt givet udtryk for. Inden man helt accepterer dette som et faktum, må man sammenligne indskrifterne på ny og inddrage den ny viden, som kan uddrages fra U 199. Indskrifterne lyder ifølge UR:

U 234† (UR 1: 388)

ariki · auk · suir · auk · luna · situ · stain · þina · iftir · kunmut × fupor · sin

Æirikr(?) ok suir ok Tonna(?) sættu stæin þenna æftir Gunnmund, faður sinn.

»Erik(?) och **suir** och Tonna satte denna sten efter Gunnmund, sin fader.»

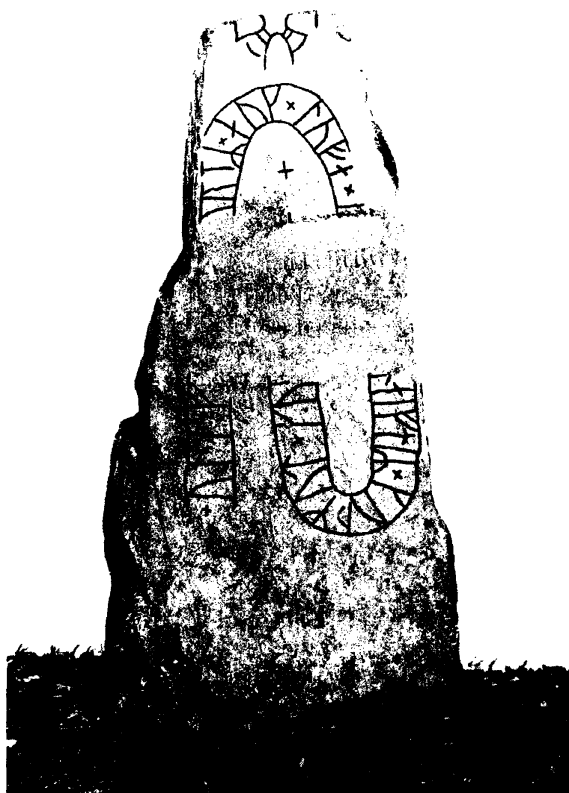

Fig. 2: Foto af indskriften U 199 på kirkegården ved Vada k.a. Gengivet efter UR 1, pl. 236.

U 235† (UR 1: 390)

**ulifr × auk × þurir + auk × tula rstu · stin × þina aiftir × kuikun kupa ·
bota**

*Olæifr ok Þorir ok Tolla (Tola) ræistu stæin þenna æftir **kuikun**, goðan
bonða*

»Olev och Tore och Tolla reste denna sten efter Gunnmund(?), en god
bonde.»

U 199 (UR 1: 299)

+ ulef ... þurir × auk × þufa × -...þa iftir × kupa mut × ku-

Olæif[R ok Þ]orir ok Tofa [ræistu stæi]na æftir Guðmund. Gu[ð hialpi].

»Olev och Torir ok Tova reste stenarna efter Gudmund. Gud hjälpe.»

Vurderingen af forskellene på U 234† og U 235† er i høj grad optiske, som allerede Westlund har påpeget. Der er dog også større uoverensstemmelser: Personnavnene [ariki] vs. [ulifa], [suir] vs. [purir], [luna] vs. [tula] samt [kunmut] vs. [kuikun] har været nævnt, men hvad med [situ · stain] *sættu stæin* vs. [rstu · stin] *ræistu stæin* samt den runeortografisk påfaldende afslutning: [fupor · sin] *faður sinn* vs. [kupan · bota] *gōðan bōnda?*

Hvis læsningerne af indskriften ikke holder samme kvalitetsniveau, kan afvigelserne sagtens gives en naturlig forklaring. Det forudsætter selvfølgelig, at indskriften har været vanskelig at læse på undersøgelsestidspunktet, samt at de to 1600-talslæsninger til en vis grad afspejler ønsketænkning. Dermed menes, at læsningerne indbefatter en bevidst eller ubevidst grad af tekstemending eller tekstkonjektur.

Lad os først kigge på U 199, hvor Elias Wessén uden kendskab til U 235 (og U 234) supplerer teksten i UR 1 på et tre punkter: *Olæif_R ok Þ_Rorir ok Tofa [ræistu stæi]na æftir Guþmund. Gu[ð hialpi]*. Det første personnavn er suppleret med nominativsendelse, mens det næste ord antages at mangle et **þ** og tolkes som mandsnavnet *þōrir*. (Dette navn er stort set det eneste, som fremkommer ved en søgning i databasen på runefølgen ...urir). Rejserformlen er hugget bort på U 199, og Wessén har derfor tilføjet *ræistu*, vel uden at der er nogen oplagt grund til det, udover at *ræisa* er mere almindeligt end *sætia*. Løsninger med hjælpeverbum *lētu* synes af pladshensyn (?) ikke overvejet. Runesporene ...**na** er suppleret til *stæina*, atter uden begrundelse på trods af, at ental *stæin* + demonstrativpron. *þenna* er langt mere almindeligt (jf. Peterson 1994 *þenna* s. 52 overfor *stæina* s. 65 f.). Endelig suppleres slutningen til *Gu[ð hialpi]*, selvom runedatabasen kun rummer fem belæg på denne indskriftafslutning uden logisk objekt (i dativ styret af verbet *hialpa*). Ingen af disse belæg (Sö 27, Sö 221, Sö 349, Sm 111 og Vg 8) stammer fra Uppland, hvor sjæleformler ellers er reglen snarere end undtagelsen.

Det kan på den baggrund forekomme ejendommeligt, at Wessén hævder, at "suppleringen av de förstörda delarna av inskriften torde vara tämligen säker." (UR 1: 299.) I stedet må man konstatere, at Wesséns tekstforbedring ikke kan frikendes for at rumme en vis grad af ønsketænkning, især hvad indskriftafslutningen angår.

Den genopstandne U 199

Ligesom det var tilfældet med vurderingen af Salberges tolkning af U 235† i lyset af U 199, kan U 235† inddrages i en kontrol af Wesséns

behandling af U 199. Det er da også tilfældet i runedatabasens supplerede læsning af indskriften:

U 235/U 199:

+ uleifr auk þjurir × auk × tufa × [rstu stin þi]na iftir × kúpmut × ku[þan
bota]

Olæifr ok Þorir ok Tofa ræistu stæin þenna æftir Gudmund, gōðan bonda.

Olaf och Tore och Tova reste denna sten efter Gudmund, en god bonde.

Man bemærker straks, at Wessén har taget fejl på to punkter: I stedet for *ræistu stæina* må vi læse det mere almindelige *ræistu stæin þenna*. I stedet for afslutningen *Gud hialpi* læses det ligeledes unormale *gōðan bōndi*, som ikke har direkte paralleller. (Der er dog paralleller med personbetegnelsen *drængr*, oftest dog med foranstillet adverbial *miök* eller *harda*, fx *harda gōðan dræng*).

Det "sikre" i Wesséns "tämligen säkra" supplerer afspejler altså først og fremmest hans store erfaring som runolog. Der er intet odiøst i dette, men Wessén burde nok have været mere eksplicit omkring, hvad han opfatter som sikre tekstrestitutioner, og hvad der er udslag af rene formodninger, selvom disse kan støtte sig til paralleller i det øvrige indskriftmateriale. Det vigtigste er nok at huske, at også 1600-tallets runologer benyttede denne fremgangsmåde og det ud fra en næsten lige så stor runologisk viden som nutidens.

Nok så interessante som tekstrestitutionerne er Wesséns iagttagelser om karakteren af indskriften på U 199. Han skriver: "Ristningen är mycket grund, svårläst". Om de enkelte runelæsninger skriver han "I runan 12 [t] är h[ögra] b[i]st[aven] tydlig, v[änstra] b[i]st[aven] är mycket svag; möjligen l. (...) B[i]st[aven] i 26 þ är mycket svag". Stillet over for disse oplysninger er der intet mærkeligt i, at U 234† har [luna] overfor [tula] på U 235†. Ligeledes kan man ikke fortænke, at 1600-talsrunelæserne har fået *Gudmund* galt i halsen. Den ene læser þ, mens den anden læser l, fordi bælgens på þ-runen er meget svær at erkende. Det må dog bemærkes, at læsningen i U 234† kvalitativt er bedre end U 235† på de to punkter.

Forskellene på læsningen af rejserformelen i U 234† *sættu stæin* overfor U 235† *r[æi]stu stæin* må primært bero på, at indskriften har været vanskelig at læse på det pågældende sted: Det har vi ikke længere mulighed for at kontrollere takket være hr. A. W. Kjellberg (død 7/1 1849), hvis navn nu pryder den pågældende del af stenoverfladen på U 199.

Samme ræsonnement gælder indskriftafslutningen [**fubor** · **sin**] på U 234† overfor [**kuban** · **botā**] på U 235†, hvor man må huske, at Wessén vælger en helt tredje "løsning" *Gu[ð hialpi]* i U 199.

Noget tyder på, at aftegneren af U 234†, Axehielm, er blevet fristet til at identificere den ventede og særdeles almindelige indskriftafslutning, *faður sinn*, på linje med Wesséns forslag om at supplere til *Guð hialpi*. Her forekommer Hadorphs læsning af det usædvanlige *gōðan bōnda* de to andre overlegen.

Forskellen består i, at Axehielm har ment at kunne læse en ekstra bistav i **k**-runen og **a**-runen. Axehielms optegnelse i F a 6 s. 142, nr 34, se fig. 3, er tydeligvis en renskrift, som man næppe kan drage for vidtgående konklusioner ud fra. Det er dog bemærkelsesværdigt, at o-runen i Axehielms **fapor** nærmest har den ensidige form med venstrevendte bistave, som først bliver almindelig i middelalderen. Hvis indskriften har været utydelig, kan man godt forestille sig, at Axehielm har fejllæst en a-rune på dette sted i indskriften. I betragtning af den meget påfaldende sprogform med -r (UR 1: 389, Larsson 2002: 136), mener jeg, at vi kan regne med en fejllæsning her.

På dette punkt er det på sin plads at gribe tilbage til Salbergers disputats. På baggrund af Hadorphs læsning og træsnittet i Bautil gengives indskriften U 235† (med en ubetydelig ændring i forhold til UR) med følgende kommentar (Salberger 1978: 81): "Inskriften har att döma av avbildningar varit tydlig och väl bevarad. Det finns ingenting anmärkningsvärt i vare sig dess skrift eller språk". Det er et kardinalpunkt i Salbergers argumentation, at **kuikun** umuligt kan være en fejlristning på grund af indskriftens i øvrigt "oklanderliga och självklara språkformer" (s. 81). Som nævnt kritiserer Westlund netop denne argumentation, og med god grund: De "oklanderliga och självklara språkformer" skyldes jo netop, at Hadorph er en skikkelig runolog med en stor viden om, hvordan den almindelige rejserformel og de højfrekvente ord fremtræder i runeindskrifterne. Personnavnet *Tōfa* har han ikke identificeret korrekt. I stedet har han læst det knapt så almindelige *Tōla*. Navnet på den afdøde har han ikke været i nærheden af at identificere. Resultatet er netop blevet klart og tydeligt, men skinnet bedrager!

Om tekstfilologi og Axehielm som runelæser

Börje Westlund skriver i sin anmeldelse af Salbergers disputats: "Ett sätt att betrakta det runsvenska inskriftsmaterialet är att se det rent textfilologiskt. Sett från denna synpunkt består det, sådant det bevarats

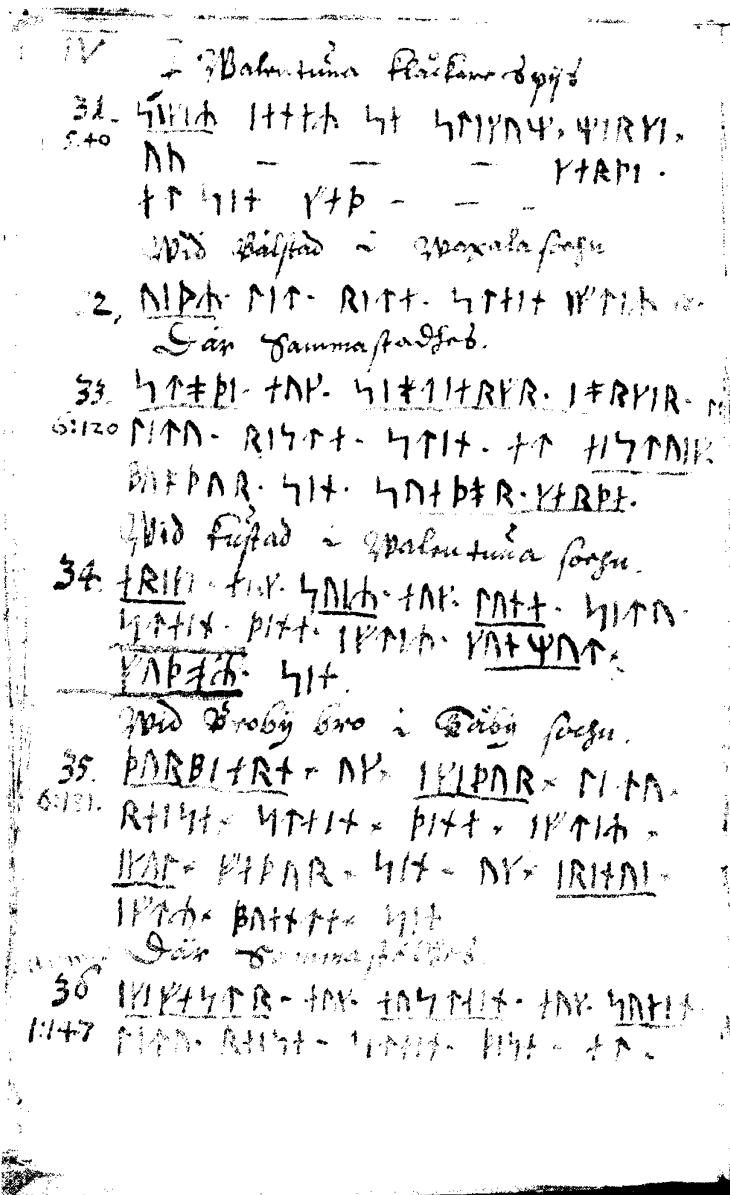

Fig. 3: Foto af indskriften U 234 (nr. 34) på side 142 i Bureus runehåndskrift F a 6. Indskifterne på denne side er optegnet og renskrevet af Johan Henriksson Axehjelm: Fra oven og nedefter nævnes runeindskifterne: "J Walentuna kläckere spijs" (U 224†), "Wid Bälstad i Waxala sochn" (U 970), "Där sammastädens" (U 968), "Wid Kustad i Walentuna sochn" (U 234†), "Wid Broby bro i Täby sochn" U 151 og "Där sammastädens" (U 135). Foto Ulf Lundin, Kungl. biblioteket Stockholm.

till våra dagar, av två grupper: original och avskrifter” (1980: 134). Han leverer længere nede i teksten en sønderlemmende kritik af de af Salberger opstillede kriterier for at godtage navnebelæg fra tabte indskrifter: “1. Flera avskrifter är samstämmiga. 2. Avskriften av texten i övrigt saknar egendomligheter och är därför sannolikt pålitlig”. Han fortsætter: “Att på dessa grunder bygga sin tillit till äldre avbildningar ter sig dock ytterligt äventyrligt” (Westlund 1980 a.st.), og kritikken fortsætter herefter stort set, som der er redegjort for i de foregående afsnit. Jeg kan til fulde tilslutte mig, at tekstfilologiske arbejdsmetoder i højere grad må indføres i runeforskningen. Det gælder i hvert fald de runologer, som vil arbejde med belæg fra tabte indskrifter, og som måske benytter forsvundne belæg som eneste kilde for forekomsten af et ord eller en sprogform i runematerialet.

I relation til vurderingen af spørgsmålet om, hvorvidt U 234† er en selvstændig indskrift, må tekstfilologen forholde sig til en rimeligt begrundet mistanke om, at indskriften kan være en dårlig afskrift af den kendte indskrift U 199. For at besvare spørgsmålet, må man sammenholde Axehielms aftegning af U 234† med kvaliteten af de øvrige læsninger, som Axehielm leverede til Bureus. Dette er i høj grad muligt, fordi Axehielm ifølge Elisabeth Svärdström er ansvarlig for halvdelen af indskrifterne i den såkaldte “liber 4”, som indgår i Bureus runehåndskrift F a 6, som s. 135–142 samt 161–162 (Svärdström 1936: 27). Den samme indskrift er ofte blevet optegnet flere gange og uafhængigt af hinanden af Bureus’ forskellige medhjælpere. Det betyder med Svärdströms ord, at “mer än 200 av inskrifterna [i F a 6] förekomma på både två och tre, ja ibland fyra ställen i boken” (s. 28), og det giver os gode kort på hånden til at vurdere kvaliteten af den enkelte medarbejders arbejde.

Det viser sig ved en spredt læsning i UR 1, at Axehielm har optegnet ganske mange runesten i området nord for Stockholm, fx. U 99 i Sollentuna og U 133 og U 135 i Täby. Det gælder for de tre indskrifter samt for flere andre fx, U 108, U 142, U 150, U 159, U 167, U 181, U 201, U 202, U 203, U 204, U 217†, U 224† og U 233, at Axehielms aftegning kun rummer små uoverensstemmelser i forhold til translitterationerne i UR 1. Dog er der flere tilfælde, hvor Axehielm overser hele runesekvenser, bl.a. i U 233.

Der er også tilfælde, hvor Axehielms læsninger afviger betydeligt fra UR og for den sags skyld i forhold til andre samtidige aftegnere som Aschaneus og Rhezelius samt Bureus selv: I U 145 læser Axehielm indskriftens begyndelse som **purkel auk ulifr** i stedet for URs translitteration

þurkel × **auk** × **fuluhi** (UR 1:223). Det ene rejsernavn er blevet helt omfortolket til *Ölæifr*.

I U 151 har Axehiellm overset afslutningen af indskriften, som er tilføjet to steder inde mellem ornamentikken (rune 67–85, UR 1: 231). I den forsvundne U 153† er der ret stor uoverensstemmelse mellem translitterationen i UR (efter træsnittet i Bautil) og Axehiellm/Rhezelius og Celsius' læsninger. Man kan dog ikke rigtigt vurdere, hvem som har læst mest korrekt (UR 1: 234 f.).

I U 160 er den også gal med stenrejsernes navne, idet Axehiellm læser **ulffkil · auk · ful · uk · una** mens UR læser **ulffkitil · uk · kui uk + uni** (UR 1: 237). De velkendte Jarlabanke-sten ved Täby bro, U 164–165 har Axehiellm også besøgt. Han mener, ligesom Bureus at kunne læse **lit rasa, lēt ræisa**, på U 165, hvortil UR tørt konstaterer "säkerligen supplerad" (UR 1: 248).

Også rejsernavnene på U 173 har voldt vanskeligheder. Axehiellm læser **askal · auk · sibi · uk · lifstain**, mens UR har **[s]kali · auk · sibi · uk · lifstain**. UR kommenterer de ældre læsninger på følgende måde: "Troligen beror **a** hos Axehiellm[s läsning] och Rhezelius [därav beroende teckning] på en konjektur; båda ha förbisett runan **5 i**, och de ha därför uppfattat första namnet som Eskil" (UR 1: 267).

Lige så slemt er det gået med Axehielms læsning af U 180, hvor **sihatr** i URs + **sihatr · uk + þurbiorn + uk · þurkrim** + er blevet til **batar**, mens **þurkrim** er blevet til **þurkbiarn** (UR 1: 278 ff.).

U 193 er et eksempel på en "synnerligen svårläst" indskrift, hvor Axehiellm (og øvrige optegneres) læsninger varierer kraftigt. Wessén når med nogen reservation frem til følgende translitteration: **kuno auk inkialtr iluhi þoh litu ritu rita stin abtir sihfasta buanta ku-u**, mens Axehiellm læser: **kuno R-im auk iair auk uhasfh litu ratu rata stain þasa iftr nsina þotar** (UR 1: 293 f.). Forskellene mellem de to læsninger minder i mangt og meget om problemstillingen omkring U 234† og U 235/U 199. Hvor kommer eksempelvis **þasa** og **nsina þotar** fra? Man kunne let forledes til at tro, at der var tale om to forskellige indskrifter.

Konklusionen på denne lille undersøgelse er, at Axehiellm i nogle tilfælde må have arbejdet for hurtigt, idet han flere gange overser dele af indskriften. Andre gange lægger han et ord til og foretager det, som af udgiverne af UR 1 betegnes som tekstkonjekture. Det er ikke ualmindeligt, at Axehielms læsning ligger et godt stykke fra den, der i dag accepteres som den rigtige. På den baggrund mener jeg klart, at der er belæg for at sige, at Axehielms læsning af U 234† snarest må opfattes som en middelmådig læsning af U 235/U 199. Denne løsning må foretrækkes som

den enkleste, frem for som UR 1 at oprette en tabt indskrift. Miseren er givetvis opstået på grund af en uopmærksomhed, og fordi man ikke har været klar over eksistensen af U 199, hvis ristningskarakter forklarer de mange uoverensstemmelser.

Det må på den baggrund være på tide at følge Börje Westlunds fodnote fra 1980 om at afskaffe U 234†.

Litteratur, kilder og forkortelser:

- Axehielm, Johan Henriksson. Dele af liber 4 i Bureus' runehåndskrift F a 6 (s. 135-42 & 161 f.) i KB.
- Bautil = Bautil, Det är: Alle Svea och Götha Rikens Runstenar .... Utg. af Jöran Göransson. Stockholm 1750.
- Bureus, Johannes. Runehåndskrifterne F a 1, F a 5, F a 6 i KB
- Dybeck, Richard. Reseberättelse för år 1868. Manuskript i ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet) i Stockholm.
- Gustavson, Helmer. 1991. Runstenar i Vallentuna. Vallentuna kulturnämnds skriftserie 7. Bjästa.
- Gs + nummer = Gästriklands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. Sveriges runinskrifter 15:1. Stockholm 1981.
- Hadorph, Johan. Resejournal. Håndskrevne notater indbundne i Peringskiölds Monumenta, håndskrift F h 3 i KB.
- KB = Kungliga biblioteket i Stockholm.
- Källström, Magnus. 1999. Torbjörn skald och Torbjörn — studier kring två mellansvenska runristare. MINS, Meddelanden från Institutionen för nordiska språk ved Stockholms universitet, 48. Stockholm.
- Larsson, Patrik. 2002: Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter. With a summary in English. The ýr-rune. Use and phonetic value in Scandinavian runic inscriptions. Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 17. Uppsala.
- Nä + nummer = Närkes runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. Sveriges runinskrifter 14:1. Stockholm 1975.
- Peringskiöld, Johan P. (Peringskiölds Monumenta =) Monumentum Sveo-Gothorum. Del 3 i håndskriftsuiten F h i KB.
- Peterson, Lena. Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde, reviderade versionen med tillæg av frekvenstabeller och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002, se www.sofi.se eller www.sofi.se/SOFIU/runlex/
- Peterson, Lena. 1994. Svenskt runordsregister. Andra, reviderade upplagan. Runrön. Runologiska bidrag av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 2. Uppsala.
- Rannsakningarna = Rannsakningar efter antikviteter 1. Uppland, Västmanland, Dalarna, Norrland, Finland. Häfte 1 text. Utg. av C. I. Ståhle. Stockholm 1960.

- Salberger, Evert. 1978. Runsvenska namnstudier. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New series, 13. Stockholm.
- Samnordisk runtextdatabas: <http://www.nordiska.uu.se/forskning/samnord.htm>
- Sm + nummer = Smålands runinskrifter granskade och tolkade af Ragnar Kinander. Sveriges runinskrifter 4. Stockholm 1936–61.
- SRI = Sveriges runinskrifter.
- Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1–, Stockholm 1900 ff. (Se også Gs, Nä, Sm, Sö, U samt Vg.)
- Svärdström, Elisabeth. 1936: Johannes Bureus' arbeten om svenska runinskrifter. Mit deutscher Zusammenfassung. Kungl. Vitterhets- Historie och Antikvitets Akademiens handlingar 42:3. Stockholm.
- Sö + nummer = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. Sveriges runinskrifter 3. Stockholm 1924–36.
- U + nummer = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson 1–4. Sveriges runinskrifter 6–9. Stockholm 1940–1958.
- UR 1 = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson 1. Sveriges runinskrifter 6. Stockholm 1940–1943.
- Vg + nummer = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. Sveriges runinskrifter. 5. Stockholm 1940–70.
- Westlund, Börje. 1980: Namntolkning i runinskrifter. I: Namn och bygd. Tidsskrift för nordisk ortnamnsforskning 68, 128–140.
- Williams, Henrik. 1990: Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter. With a summary [in English]: The *os*-rune. Use and phonetic value in Rune-Swedish inscriptions on stone. Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 3. Uppsala.
- Wollin, Lars. 1992: Drömmen om runverket. Johannes Bureus och den äldsta runologin. I: Blandade runstudier 1. Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 6. 173–201. Uppsala.

Summary

Many runic inscriptions survive only in transcriptions from the 17th and 18th centuries. When quoting such inscriptions the scholars have to take into account a number of pitfalls relating to the scientific methods and the working conditions of our predecessors. First of all the same inscription is often recorded by several early scholars with quite different readings. This has to do with the fact that textual emendations in silentio seem to have been widely accepted in those days. If the modern scholar is unaware of this he may be responsible for serious mistakes: Thus, Evert Salberger in 1980 interpreted the personal name $\text{ʀ} \text{ŋ} \text{ŋ} \text{ʀ} \text{ŋ} \text{†}$ in

the lost inscription U 235† as *Kvig-Unn*, 'Cattle-Unn'. Later, however, Börje Westlund demonstrated, that U 235† was nothing but a rude copy of a surviving inscription U 199 with the rune-name ʸŋ†ʸŋ†, *Guðmund*. This article deals with yet another "lost" inscription U 234† which Westlund in 1980 claimed to be a mediocre reading of U 199. Although the authenticity of U 234† has been put forward by Henrik Williams and Patrik Larsson, new evidence can be put forward in favour of Westlund's observation. Subsequently both U 234† and U 235† must be ruled out as independent inscriptions. In stead they both represent early readings of U 199 which was partly vandalized and reused as a grave stone in the mid-19th century.